

Jogrendi különlegességek a különleges jogrendben három idősíkbán bemutatva

Absztrakt: A magyar jogtudomány egyik legfelkapottabb témája napjainkban a különleges jogrend, illetve a különleges jogrendi jogalkotással összefonódó köz¹-, sőt magánjog² kérdések. Jelen írásban a már fellelhető alkotmánybírószági gyakorlatot kívánjuk összevetni egy alkotmányos problémával, kitérve arra is, hogy az alapjogi bíraskodás miként alakul a különleges jogrendben. Smuk Péter kiváló cikke³ után szabadon az alkotmányjog válságában, de mégis a válság alkotmányjogában kutatva. Jelen írás három időbeli síkon kívánja elemezni a különleges jogrendben az alapjogok korlátozását, majd az ezzel kapcsolatos alkotmányjogi kérdéseket felvetni. Első pont a COVID-19 okozta veszélyhelyzetben kialakított alkotmánybírószági gyakorlat, valamint az alkotmánybírószági álláspont bemutatása, tehát a közeli múlt gyakorlata. Második pont a jelenleg folyamatban lévő és alakuló gyakorlat kérdéseinek felvetése, és harmadik pont egy olyan múltbéli probléma felvetése, amelyet a jövőben érdekes lehet elemezni.

Abstract: One of the most topical problems in Hungarian jurisprudence today is that of the special legal order and the public and even private law issues intertwined with special legal order legislation. In this paper, we will compare the existing practice of the Constitutional Court with a constitutional problem, and will also discuss how fundamental rights jurisprudence develops in the special legal order. Following the excellent article by Peter Smuk, we are free to explore the constitutional law of crisis, but nevertheless in the constitutional law of crisis. The present paper aims to analyse the limitation of fundamental rights in the special legal order on three temporal planes and then to raise related questions of constitutional law. The first point is to present the practice of the Constitutional Court in the emergency situation caused by COVID-19 and the position of the Constitutional Court, i.e. the practice of the recent past. The

* Dr. Téglási András, habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Budapest

** Magyar Áron, PhD hallgató, a Választás és Képviselés Kutatóműhely tagja, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Budapest

¹ lásd SMUK P. (2023) 136. oldal.

² lásd BODZÁSI B. (2023) 21. oldaltól.

³ SMUK P. (2023)

second point is to raise questions of current and evolving practice, and the third point is to raise a past problem that may be interesting to analyse in the future.

I. A közeli múlt

A magyar jogrendszer számára nem ismeretlen a veszélyhelyzet, vagy akár a válsághelyzet fogalma. Ki kell emelni azonban, ahogy Smuk Péter is teszi ⁴, hogy a válsághelyzetet egy olyan speciálisan a menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény 93. § (1) bekezdés j) pontján alapuló helyzetre értjük, amely csupán csak a nevében hasonlatos Alaptörvény 51. cikkében (és tovább) szabályozott veszélyhelyzettel. Itt nem is kívánunk külön kitérni a veszélyhelyzet „evolúciójára”, sem arra, hogy kronológia sorrendben ismertessük az egyes veszélyhelyzeti jogszabályokat. Ezzel szemben azonban ki kívánjuk használni azt a tudományosan igen érdekes helyzetet, hogy a korábbi veszélyhelyzet, vagyis a COVID-19 okozta humánjárvány, már magával vont egy sor olyan az alapjogok korlátozására vonatkozó eljárást. A különleges jogrendben az alapjogok korlátozására már fellelhető esetjog, s lényegében ezt az esetjogok tekinthetjük a különleges jogrendi alapjogkorlátozás sarokpontjainak.

Ezek a sarokpontok kiemelten fontosak, hiszen jelenleg is különleges jogrend van érvényben, figyelemmel hazánk szomszédságában dúló, brutális konfliktusra ⁵. Kérdés tehát, hogy a korábban lefektetett modern, alapjogi gondolkodás a 21. századi különleges jogrendekre folyamatosan alkalmazható-e, ideértve a COVID-19 okozta veszélyhelyzetet és az ezt követőket is, vagy vajon külön-külön létezik veszélyhelyzeti alapjogi teszt/dogmatika.

Az általános alapjogi teszt, amelyet a német szövetségi Alkotmánybíróság dolgozott ki az 1950-es végére ⁶, a szükségesség-arányosság néven vált közzismertté. A magyar jogrendben az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében található meg a teszt, amelyet a különleges jogrendi szabályok némiképp átértelmeznek. Sőt az általános alapjogi teszt alkalmazása megváltozik a különleges jogrendben ⁷.

Az elmúlt három év alkotmánybíróági gyakorlata bizton

⁴ SMUK P. (2023) 141. oldal és 154. oldal

⁵ A kézirat lezárásának időpontja 2024. január 1.

⁶ GÁRDOS-OROSZ F. (2020) 11. oldal

⁷ ERDŐS CS. (2022) 107. oldal

nevezhető a rendszerváltozás óta a legpezsgőbb és alapjogi szempontból legérdekesebb kutatási területnek.

A 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet 2020 márciusában kihirdette a veszélyhelyzetet az akkor tomboló COVID-19 okozta válsághelyzetben. Ezzel a rendelettel az Alaptörvény hatályba lépése óta nem látott és a korábbiakban sem alkalmazott jogrend, a különleges jogrend lépett életbe. A különleges jogrend az Alaptörvény 52. és 53. cikke alapján került szabályozásra, amelyből most az 52. cikk (2) bekezdése a legfontosabb: „Különleges jogrendben az alapvető jogok gyakorlása – a II. és a III. cikkben, valamint a XXVIII. cikk (2)–(6) bekezdésében megállapított alapvető jogok kivételével – felfüggeszthető vagy az I. cikk (3) bekezdése szerinti mértéken túl korlátozható.”

Nem vitatható, hogy ez a bekezdés az alkotmányos alapja annak az eltérésnek, amely alapján az alapjogi tesztek, vagyis az alapvető jogok jogszerű korlátozásának kritériumrendszere átalakul egy veszélyhelyzeti (helyesen különleges jogrendi) környezetben. Ez az átalakulás, amely jelen írás alapját is adja, azzal, hogy az Alaptörvény meglehetősen szűkszavú az 52. cikk (2) bekezdésében, így figyelemmel az Alaptörvény 52. cikk (1) és (4) bekezdésére az Alkotmánybíróságra hárul a feladat, hogy a korlátozhatatlan alaptörvényi rendelkezések alapján meghatározza az 52. cikk (2) bekezdésében foglalt alapjog korlátozási mechanizmus – az általánosan megszokottnál - bővebb kereteit.⁸

A jogirodalom egyöntetű abban a kérdésben, hogy az Alaptörvény 52. cikk (4) bekezdésének teleologikus értelmezése alapján az Alkotmánybíróság joga, sőt kötelezettsége az alkotmányossági kontroll gyakorlása a veszélyhelyzeti, különleges jogrend idején⁹. A különleges jogrendet igénylő veszélyhelyzet definíciós környezetét a jogalkotó az Alaptörvény kilencedik módosításával bővítette ki, amely alapján bekerült az általunk jelen írásban háborús veszélyhelyzetként definiált veszélyhelyzeti állapot. Jelenleg a 2022. évi XLII. törvény szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárításáról és kezeléséről alapján veszélyhelyzeti jogrend van érvényben Magyarországon, amelyet a törvény preambulum része alapján a Magyarországgal szomszédos Ukrajna területén zajló a „második világháború óta nem tapasztalt humanitárius helyzetet eredményezett, és megváltoztatta az európai

⁸ CSINK L. (2017) 15. oldal

⁹ NÉMETH Á. (2021) 24. oldal

gazdasági helyzetet is”¹⁰¹¹. Mindezek tehát kiváló terepet szolgáltatának arra, hogy a korábbi COVID-19 kapcsán szabályozott (máig ható) alkotmánybíróági gyakorlatból kiemeljünk döntéseket, hiszen a jelenlegi veszélyhelyezi jogrendben is ezeket az alapelvi kitételeket kell majd alkalmazni, amennyiben felmerül az alapjog korlátozás a veszélyhelyzetben kérdése.

I. 1. Az alkotmánybíróági gyakorlat a közelmúltból

A kiindulás a 15/2021 AB határozat, amely egy országgyűlési képviselő alkotmányjogi panaszbeadványával indult és kifejezetten veszélyhelyzeti kormányrendeletet támadott. A veszélyhelyzet idején az egyes adatigénylési rendelkezésektől való eltérésről szóló 521/2020. (XI. 25.) Kormányrendelet 1. §-ának alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte a kérelmező. A támadott rendelkezés a közérdekű adatigénylés teljesítésére nyitva álló határidőt az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.) 29. §-ában főszabályként 15 napban megállapított határidő helyett - 45, egyes esetekben 90 napban állapította meg.

Már az alkotmánybíróági ügyismertetőből is kitűnik, hogy az általános alapjogi teszt (Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés) érintett jelen ügyben hiszen az itt érintett alapjog a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog. Amely ahogyan az AB határozatból is látszik az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésébe foglalt jogállamiság alapkövetelményével szorosan összefügg. Az indítványozó szerint a közérdekű adatokhoz való hozzáférést, mint alapjogot, az általános alapjogi teszt alapján kell megítélni, vagyis az alapvető jog csak igazolható cél elérése érdekében, szükséges és arányos módon korlátozható. És ez alól a veszélyhelyzet az indítványozó szerint nem ad kitérésí lehetőséget.

Vagyis álláspontunk szerint itt az indítvány összefüggésbe hozható azzal, hogy az Alaptörvény 52. cikk (2) bekezdésének

¹⁰ szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárításáról és kezeléséről szóló 2022. évi XLII. törvény preambulum

¹¹ E gazdasági helyzethez kapcsoló alapjogi paradigmákról lásd: CSINK L.; T. KOVÁCS J. (2013)

kivételszabályai miként értelmezendők. Kérdés, hogy a különleges jogrend idején az alapjog korlátozás mikor és milyen mértékben haladhatja meg az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglalt általános tesztet.

A 15/2021 ABH-ban az Alkotmánybíróság az alábbi alapelvi jelentőségű kitételeket fogalmazta meg:

[26] Általánosságban kijelenthető, hogy az alapjog tartalmát érintő szabályok erősebb korlátot jelentenek, mint amikor jogszabály az alapjog érvényesítésének a módjára vonatkozóan tartalmaz előírást. Az alapjog érvényesülésére vonatkozó eljárási szabályoknak akkor kell az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése tesztjének megfelelniük, ha azok közvetlenül összefüggnek az alapjog érvényesülésével.

[29] Figyelemmel viszont arra, hogy az R. többszörösére növelte az adatigénylés teljesítésére nyitva álló határidőt, ezt az Alkotmánybíróság az Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdését korlátozó szabálynak tekintette.

Vagyis az Alkotmánybíróság itt megállapította, hogy az időben hozzájárulás kulcsfontosságú a közérdekű adatokhoz kapcsolódó alapjogok kapcsán. Tehát az Alkotmánybíróság álláspontja szerint itt világosan látszik, hogy a Kormányrendelet alapvető jogot korlátoz. (Bár érdekes kérdés, hogy az alapvető jog lényeges tartalmát is érinti ez a korlátozás?) A kérdés azonban a különleges jogrendi szabályok vonatkozásában is érdekes, miszerint a Kormányrendelet korlátozó aktusa hogyan viszonyul az 52. cikk (2) bekezdésében foglaltakhoz.

[33] Az Alaptörvény teleologikus értelmezéséből az következik, hogy bár a rendkívüli helyzet rendkívüli intézkedések meghozatalát teszi lehetővé, az alkotmányozónak nem volt célja a különleges jogrendi jogalkotót felhatalmazni sem arra, hogy a veszély leküzdésével össze nem függő alapjog-korlátozást vezessen be, sem arra, hogy egyes alapjogokat jobban korlátozzon, mint amennyire a rendkívüli körülmény indokolja. A korlátlan vagy korlátozhatatlan hatalom eleve ellentétes az Alaptörvény szellemiségével, még különleges jogrend idején is.

[39] Általánosságban kijelenthető: a koronavírus-járvány leküzdése, ezen belül az egészségügyi, társadalmi és gazdasági hatásainak a csökkentése, a károk enyhítése olyan célok, amelyek alkotmányosan igazolják az alapjogok korlátozását, így a közérdekű adatok megismeréséhez való jognak a korlátozását is.

[40] Az R. maga rögzíti, hogy a korlátozó szabály csak szükséges esetben alkalmazható, akkor, ha az adott szerv veszélyhelyzettel összefüggő közfeladatának ellátását veszélyeztetné a korábbi válaszadás.

Tehát az Alkotmánybíróság elvi élel lefektette, hogy a különleges jogrendben az alapjog korlátozás az Alaptörvény 52. cikk (2) bekezdésében foglaltak vonatkozásában mindig úgy értelmezendő, hogy az aktuális különleges jogrendi helyzetre és annak speciális attribútumaira tekintettel lehet alapjogokat az általános alapjogi teszten túlmenően korlátozni. Érdekes továbbá, hogy amennyiben az AB jelen álláspontjával együtt olvassuk az 52. cikk (2) bekezdést, úgy akár az alapvető jogi lényeges tartalmára is kiterjedhet a különleges jogrendi alapjog korlátozás, hiszen az I. cikk (3) bekezdésen túlhaladhat a jogalkotó, de ennek a pontnak a vége a 15/2021 (V. 13.) ABH fent idézett [33] bekezdése.

Külön szeretnénk kitérni a 15/2021 (V. 13.) ABH-hoz fűzött különvéleményekre, amelyek közül Handó Tünde alkotmánybíró asszony kifejtette, hogy végső soron a fenti ügyben a kitágított ügyintézési határidő lényegében nem befolyásolja a bírói felülvizsgálat lehetőségét, így a panaszt vissza kellett volna utasítani. Indoklásként alkotmánybíró asszony szerint a döntéssel az utólagos normakontroll eljárás kereteit bővítette az Alkotmánybíróság. (Ki kell emelni, hogy a különvéleményekben Salamon László alkotmánybíró úr is úgy foglalt állást, hogy a jogorvoslati jog kimerítetlensége okán a visszautasítás lett volna a megfelelő döntés.) Szívós Mária alkotmánybíró asszony különvéleményében kifejtette, mivel álláspontja szerint a személyes érintettsége nem állt fenn az indítványozónak, illetve a jogorvoslati lehetőségek sem kimerítettek, ehhez a különvéleményhez csatlakozott Handó alkotmánybíró asszony is.

A különvéleményekben felvázolt érvrendszer szerint a tárgybéli ügyben a törvényes határidő meghosszabbítása nem jelenti a hatósági/bíróági felülvizsgálat kizárását, vagyis a jogorvoslati út rendelkezésre állt volna, hogy felülvizsgálja az adatkezelő szervezet határidővel kapcsolatos lépéseit, döntéseit. Ezen túlmenően pedig a személyes érintettség hiányát emelték ki több különvéleményben is.

A többségi álláspont azonban befogadhatónak találta az indítványt¹², azzal együtt, hogy végül elutasítás lett a többségi döntés. Ezzel párhuzamosan már most felvetjük, hogy a különleges jogrend és a bírói felülvizsgálat viszonya a későbbiekben elemzett határozatok és a jelenlegi gyakorlat számára is igen fontos kérdés.

¹² hivatkozva: 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [61]; 3053/2018. (II. 13.) AB végzés, Indokolás [10] hivatkozásokra

A következő vizsgálandó határozat a 23/2021 (VII. 13.) AB határozat, amely alapügye egy a gyülekezési jog korlátozásával kapcsolatos ügy¹³. Itt az indítványozó civil szervezet egy demonstrációt (helyesen: gyűlést, amely a gyülekezési törvény hatálya alá tartozik) kívánt szerezni. Előadása szerint a COVID-19 világjárvány idején is megfelelően biztonságos módon, azonban a (rendőr)hatóság, majd a Kúria is elutasította a kérelmét, hivatkozással az általános gyülekezési tilalomra. A védelmi intézkedések második üteméről szóló 484/2020. (XI. 10.) Kormányrendelet 4. § (1) bekezdése és 5. § (1) és (2) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte az indítványozó. Mivel álláspontja szerint a támadott rendelet rendelkezései ellentétesek az Alaptörvény VIII. cikk (1) bekezdésében rögzített békés gyülekezéshez való joggal.

„Az indítványra okot adó ügyben az indítványozó 2020. december 10. napjára 17:00 órától 19:00 óráig a Budapest V. kerület, Kossuth Lajos tér 1-3. szám alatt található Országház előtt húzódó Id. Antall József rakpartra kívánt a gyülekezési jogról szóló 2018. évi LV. törvény (a továbbiakban: Gytv.) hatálya alá tartozó rendezvényt szervezni.

A Kúria a K. II.40.446/2020/2. számú ítéletében az indítványozó keresetét elutasította. Döntésének elvi tartalma szerint „gyülekezési ügyben a veszélyhelyzet idején gyűlés tartását kőgensen tilalmazó jogszabályi rendelkezésre alapított tiltó határozat jogszerű. A generális tilalom kizárja, hogy a gyülekezési hatóság mérlegelje az egyedi ügy sajátos körülményeit.”¹⁴

Ez alapján a tényállás alapján az Alkotmánybíróság vizsgálta, hogy jelen esetben az alapjog, vagyis a gyülekezéshez való jog¹⁵, lásd első generációs politikai szabadságjog, miként korlátozható, illetve ebben az esetben a teljes korlátozás alkotmánykonform-e.

A döntés alapelvi kitételei közül szeretnénk kiemelni a következő pontot:

[36] A veszélyhelyzeti jogalkotónak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie, hogy egy alapjog általános felfüggesztése valóban elengedhetetlen eszköze-e a különleges jogrenddel elérni kívánt célok eléréséhez. Nem a

¹³ Az ezzel kapcsolatos közelmúltbéli történeti áttekintést lásd BÓDI S. (2023) 12. oldaltól

¹⁴ 23/2021 (VII. 13.) AB határozat indoklás rész [2] pont

¹⁵ Erről az alapjogról lásd bővebben: TÉGLÁSINÉ KOVÁCS J. (2014) 46. oldaltól

veszélyhelyzet kihirdetése, hanem a veszélyhelyzetre okot adó különös körülmény igazolja alapjogok korlátozását. Valamely alapjog gyakorlásának teljes kizárása nem igazolható önmagában a veszélyhelyzettel, hanem visszatérően dönteni kell arról, hogy valóban indokolják-e a körülmények az alapjog felfüggesztését.

Itt azonban kiemelnénk Hörcherné Marosi Ildikó alkotmánybíró asszony párhuzamos indokolásából is:

[44] Elengedhetetlennek tartottam volna ugyanakkor annak hangsúlyosabb megjelenítését a határozat indokolásában, hogy a különleges jogrend idején bevezetett alapjog-korlátozás csakis a korlátozás mértékét tekintve kivételes: az Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdése annyiban ad felhatalmazást az általános alapjog-korlátozási tesztől való eltérésre, hogy adott esetben az alapvető jog lényeges tartalmát is érintheti a korlátozás, illetve az alapjogok gyakorlása időlegesen akár fel is függeszthető.(...)

Az itt hivatkozott két alkotmánybíróági határozat mentén kirajzolódik, hogy az alapjogi teszt, vagyis az általános szükségesség-arányosság tesztől a veszélyhelyzeti, különleges jogrendi jogalkotó milyen garanciális szabályok mentén térhet el. Itt ki kell emelni, ahogy a fent hivatkozott 23/2021 (VII. 13.) AB határozat [44] pontjában foglalt álláspont¹⁶ is kifejti, a veszélyhelyzetben az alapvető jog lényeges tartalmát is korlátozás érheti, vagyis ebben a speciális állapotban többlet korlátozásoknak is helye van. Kérdés azonban, hogy a többletkorlátozások határát meg lehet-e találni, illetve tudományosan feltárni, vagy az alakuló gyakorlat okán ez jelenleg még nem lehetséges. Alapvető kutatómódszertani kérdés, hogy a vizsgálat alá lehet-e vetni olyan helyzetet, amely éppen a szemünk előtt alakul. Álláspontunk szerint – és jelen írás el nem titkolt célja is ez – lehetséges egy ívet adni a kialakult gyakorlatnak, s ebből következtetéseket is lehet levonni.

A 15/2021 (VII. 13.) ABH elvi kitételei kimondják, hogy pontosan milyen körben kell értelmezni az Alaptörvény 52. cikk (2) bekezdésének tartalmát. Vagyis az ABH kiemelt része (lásd [33] pont) adja meg azt a keretet, hogy még veszélyhelyzetben is kontextusban kell értelmezni az alapjog korlátozást, vagyis a különleges helyzetet és annak speciális elemeit kell figyelembe venni. Ezzel párhuzamosan pedig a 23/2021 (VII. 13.) ABH bemutatta, hogy amennyiben a veszélyhelyzetre

¹⁶ Hörcherné Marosi Ildikó alkotmánybíró asszony álláspontja

okot adó körülmény indokolja, úgy a teljes korlátozást is meg lehet tenni, vagyis egyes alapjogok gyakorlása, ha az például egy közegészségügyi veszélyhelyzetben indokolt, felfüggeszthető. Ebből következik, hogy a veszélyhelyzetet, mint magát szükséges elemezni és értékelni, hogy az egyedi ügyekben történő alapjog korlátozás igazolhatóságát vizsgáljuk.

Ezt a jogalkotó a 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról 81. § (1) bekezdésében is szabályozta „Különleges jogrendben a 80. § (3) bekezdése szerinti célok érdekében az alapvető jogok korlátozására kizárólag a különleges jogrendet kiváltó eseményhez igazodó feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan kerülhet sor”. Ennek a törvénynek az alkotmányossági kérdései szintén felmerülhetnek, hiszen ezzel a szabállyal kvázi az Alaptörvény 52. cikkét elemezi tovább az Országgyűlés. Vagyis a jogalkotói szándékot ezúttal törvényben is lefektette a jogalkotó, már a 23/2021 (VII. 13.) ABH előtt. Értelmezhető ez a jogszabályhely úgy is, mint a törvényhozó által felállított korlát a különleges jogrendben eljáró jogalkotó Kormány részére.

Főszabály szerint tehát a veszélyhelyzet jelen törvény 80. § (3) bekezdésében definiáltak szerint pontosítja a különleges jogrendi jogalkotó Kormány hatásköreit: „A Kormány az (1) bekezdés szerinti hatáskörét - a hadiállapotot, a szükségállapotot, a veszélyhelyzetet kiváltó eseményhez igazodó szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan - a hadiállapotot, a szükségállapotot, a veszélyhelyzetet kiváltó esemény megelőzése, kezelése, felszámolása, továbbá káros hatásainak megelőzése, illetve elhárítása céljából gyakorolhatja.” Tehát itt meghatározásra kerültek a korlátok, amely korlátok igazodnak az Alaptörvényben körülírt különleges jogrendi helyzetekhez.

II. A jelen(leg) alakuló gyakorlat

A COVID-19 járvány okozta veszélyhelyzetben egy további – jelen írás szempontjából kiemelten érdekes – ügyet hozott, amelyben a végső döntést szintén az Alkotmánybíróság hozta meg. A 3434/2023. (X. 25.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben az indítványozó – egy gyógyszergyártó vállalat – „a jogosultja egy Magyarországon hatályosított, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) által lajstromozott európai szabadalomnak, amely forgalomba hozatali engedélyt kapott. A határozat meghozatalakor a szabadalommal oltalmazott termék az egyetlen olyan szabadalommal védett remdesivir

hatóanyagot tartalmazó gyógyszer volt, melyet az Európai Gyógyszerügynökség a koronavírus-betegségben szenvedő olyan felnőttek és serdülők kezelésére teljes mértékben javallott, akik kiegészítő oxigénkezelést igénylő tüdőgyulladásban szenvednek. Egy magyarországi gyógyszergyártó vállalat - az egészségügyi válsághelyzet fennállására tekintettel - a fenti szabadalom belföldi hasznosítására irányuló közegészségügyi kényszerengedély iránti kérelmet nyújtott be az SZTNH-hoz, mely a kényszerengedélyt E15155479/11. számú határozatával (a továbbiakban: SZTNH határozat) megadta.”¹⁷

Az indítványozó a hatósági határozat megváltoztatása iránti kérelmét Fővárosi Törvényszék 3.Pk.20.224/2021/17. számú végzésével elutasította. Ezt a végzést később az Ítéltábla és a Kúria is helybenhagyta. Az ügyben felmerült alapjogi érintettség – az indítványozó álláspontja szerint – a tisztességes hatósági eljáráshoz való jog, a fegyverek egyenlőségének elve, mivel álláspontja szerint a bírósági döntések sértik a tisztességes bírósági eljáráshoz való jogát és a jogorvoslathoz való jogát.

A szabadalmas elsődlegesen eljárási jogi oldalról terjesztette elő indítványát, s például az AB honlapján található összefoglalóban¹⁸ sem kerül említésre a tulajdonhoz való jog sérelmének kérdése, vagyis *a contrario* alapon lehetséges azt a feltevést igazolni, hogy a veszélyhelyzet korábbi AB határozatai alapján belátható, hogy bizonyos helyzetekben igazolható az alapjog korlátozás szélesebb köre is, s így például a tulajdonhoz való jog sérelme egy kényszerengedélyes helyzetben a törvényből eredő közérdek okán több is mint igazolt. Vagyis a jogkereső személy részére az egyedüli irány az eljárásjogi kifogás lehet. Bár itt kiemeljük, hogy az eljárásjogi alapjogok is korlátozhatók különleges jogrendben, ahogyan ez például a 15/2021 ABH-ban is látható. Párhuzamosan megemlítve itt a 8/2021 (III. 2.) AB határozatot is, amelyben szintén szerepel [126] „Az alapjogként védett tulajdonhoz való jog tartalmát a mindenkor közjogi és (alkotmányos) magánjogi korlátokkal együtt kell érteni.” itt pedig a kényszerengedély ebben a helyzetben lehetséges, hogy pont ilyen közjogi korlát. [127] „Az Alkotmánybíróság jelen ügyben is hangsúlyozza, hogy a tulajdonhoz való jog nem minősül korlátozhatatlan alapjognak: az Alaptörvényben

¹⁷ 3434/2023. (X. 25.) AB határozat, IV/02134/2022 AB ügyszámon található összefoglaló

¹⁸ u.o.

foglalt megfelelő alapjogi garanciák tiszteletben tartása esetében az állami beavatkozás nem kizárt. Különös jelentőséggel bír e körben az a tény, hogy amint azt az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésének második mondata is deklarálja, „a tulajdon társadalmi felelősséggel jár” {20/2014. (VII. 3.) AB határozat, Indokolás [155]}.”

Azonban egy másik oldalról megközelítve kifejezetten érdekes lesz az Alkotmánybíróság álláspontja, hiszen így a veszélyhelyzeti jogrendben ki tudjuk egészíteni a fenti határozatot egy kifejezetten a kereskedelem és annak a gazdasági oldaláról vett jogesettel, amely ügy jelenleg is folyamatban van az AB előtt.

A III/01705/2023. AB ügyszámú ügyben – amely bírói kezdeményezésre indult egyedi normakontroll eljárás – a 6/2022. (I. 14.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Árrendelet) 2. § (1) bekezdés b) pontjának és 2/A. § (1) bekezdés b) pontjának „a kereskedőnél készleten lévő” szövegrészét terjesztették az AB elé.

Ezzel az üggyel át is térünk az ukrajnai háború okozta veszélyhelyzetre a korábbi pandémiás időkben született jogesetek után, bár megjegyezzük, hogy az egyes ügyek közötti összefüggést jelen írás első része részben már feltárta. Megjegyezzük továbbá, hogy az alapjogok veszélyhelyzetben való korlátozásának határait az AB pontosan meg is határozta a 15/2021 és 23/2021 ABH határozatokban, azzal együtt, hogy a fentebb hivatkozott jogalkotói közbelépés is megtörtént.

A III/01705/2023. AB számú ügyben egy fogyasztóvédelmi bírsággal kapcsolatosan megindult eljárásban merül fel az Árrendelet alkotmányossági kérdése, amelyet az eljáró bíró négy alaptörvénybéli normával is összeütközőnek ítélt. Az ügy alaptényállása, hogy a felperes bíróság előtt kérte az alperes fogyasztóvédelmi hatóság határozatának megsemmisítését, másodlagosan megváltoztatását, harmadlagosan a határozat megsemmisítése mellett az alperesi hatóság új eljárásra utasítását kérte. „Az alperesi hatóság a sérelmezett határozatával fogyasztóvédelmi bírsággal sújtotta a felperest, mert az általa üzemeltett kereskedelmi egységben a hatósági ellenőrzés napján két hatósági áras termékkörből kisebb mennyiséget kínált vételre az üzletben, mint a hét adott napjára vonatkozó 2021. évi átlagos napi, kereskedőnél készleten

lévő mennyiséggel.”¹⁹ (Itt az indítványozó bíró kifejezetten a gazdasági típusú alapjogok sérelmét vélelmezi²⁰, s kéri az AB álláspontját. Az M) cikk (1) és (2) bekezdése és a XII. cikk (1) bekezdésén túl az alkotmányos magántulajdon védelmének az Alaptörvény XIII. cikk (1) bekezdésében foglalt sérelmét is valószínűsíti az indítványozó.

Ismert, hogy a tulajdonhoz való jog korlátozásának szabályrendszerében az AB az általános alapjogi tesztnél is megengedőbb rendszert alakított ki a közérdekűségi tesztel. Azonban kifejezetten érdekes az indítványozó bíró tulajdonnal kapcsolatos alapjogi érvelése, amely két logikai egységre bomlik. Az első szerint az Árrendelet önmagában is beavatkozik a tulajdonlás önkéntes mivoltába, hiszen előír kötelezően készletezendő termékeket, illetve második érvelésként felhozza, hogy az Árrendelet a kötelező készletezés előírásával lényegében veszteséges működésre kényszeríti a vállalkozásokat, hiszen (álláspontja szerint) nincs reális fogyasztói igény. Győri Törvényszék 10.K.700.932/2023/13. 10. oldal, Azzal együtt, hogy az indítványozó is kiemeli, hogy a tulajdonhoz való jog, mint alapjog lényeges tartalmát nem korlátozta a jogalkotó. Ezen túlmenően az indítványozó érvelése szerint az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4- én kelt Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikkébe is ütközik az Árrendelet, ez az egyezmény szintén az alkotmányjogi értelemben vett tulajdonvédelmet adja.

Kifejezetten érdekes az a kérdés, hogy az AB a korábbi különleges jogrendi joggyakorlatát követve jelen Árrendellel kapcsolatos ügyben milyen álláspontra helyezkedik, hiszen a korábbi döntések tükrében szükséges vizsgálni, hogy a különleges jogrendi jogalkotás *actio radiusa* meddig ér el²¹, hiszen a korábbi gyakorlat szerint akár az alapvető jog lényeges tartalmára is kiterjedhet a veszélyhelyzeti alapjog korlátozás, de csak és kizárólag a 25/2021 és 23/2021 ABH döntésekben kifejtett határvonalig.

¹⁹ III/02365/2023. AB ügyszámon kelt összefoglaló és ügyismertető (<https://alkotmanybirosag.hu/ugyadatlap/?id=DD7154C43BB2C709C1258A6200604F3B>)

²⁰ Külön kérdés, hogy ez milyen módon érinti az állampolgárok élelemhez való alapjogának kérdését, a témáról bővebben lásd: KOVÁCS J. (2011a) és T. KOVÁCS J. (2019) 32. oldaltól

²¹ Ezzel összefüggésben még felvethető, hogy ez az európai uniós környezetben miként érintheti a tagállami szuverenitást akár a kereskedelmi jog területén (ebben a témában lásd: T. KOVÁCS J. (2017)) 307. oldaltól

A folyamatban volt és folyamatban lévő ügyeket követően itt szeretnénk még kiemelni egy jelenleg még az AB elé csak részben került ügyet, amely mind a mai napig ható példa a COVID-19 időszakából és talán az összes alkotmányossági kérdést felveti, amelyet a különleges jogrendi jogalkotással kapcsolatosan fel lehet vetni.

III. A múlt kérdései a jövőben?

A veszélyhelyzeti jogalkotás technikai kérdése, hogy a beiktatott normák a veszélyhelyzet után miként élnek továbbá. (Illetve, hogy az ezekben a normákban beiktatott alapjogokra is ható korlátozások meddig terjednek²².) Erre a legérdekesebb példa az alkotmányossági szinten is vizsgálendő kérdése a védeltségi igazolvánnyal való visszaélés problémaköre. Amely alapjogi érintettségét talán nem szükséges külön elemezni, hiszen már a büntetőjog ultima ratio jellegéből is önmagában ered.

III. 1. (Büntető)jog és az időbeli hatály

A kiindulási pont ebben az esetben a 220/2021 (V.1.) Kormányrendelet, amely a COVID-19 idején megalkotott veszélyhelyzeti, lényegében büntetőnorma.

A 220/2021 (V.1.) Kormányrendelet 2021. május 1-jén lépett hatályba, majd többszöri (hatálybéli) hosszabbítást követően 2022. május 31-én hatályát veszítette. A Kormányrendelet 1. § (1) bekezdése lényegében módosította (, vagy kiegészítette?) a Büntető Törvénykönyvet a következők szerint:

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 4. § (1) bekezdésétől eltérően, aki a SARS-CoV-2 koronavírus elleni védeltség igazolásáról szóló kormányrendeletben meghatározott:

- a) hamis közokiratot vagy magánokiratot készít,*
 - b) közokirat vagy magánokirat tartalmát meghamisítja,*
 - c) hamis, hamisított vagy más nevére szóló valódi közokiratot vagy magánokiratot felhasznál,*
 - d) információs rendszerbe adatot jogosulatlanul vagy jogosultsága kereteit megsértve bevisz, megváltoztat, töröl vagy hozzáférhetetlenné tesz, büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*
- (2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az ott meghatározott*

²² Lásd ebben a témában KISS B. (2018) 557. oldaltól

a) közokiratot, magánokiratot forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, vagy
b) bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő
jelszót vagy számítástechnikai programot készít, forgalomba hoz, vagy azzal
kereskedik.

Tehát a Kormány, mint jogalkotó Kormányrendelettel büntetőjogi normát alkotott, amelyre megvolt a felhatalmazása²³. Azonban a rendeletet 2022. május 31-én hatályon kívül helyezték, anélkül, hogy a szabályozott tényállás át került volna a hatályos a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvénybe (jelen írásban: Btk.).

III. 2. Alkotmányossági kérdések:

Főszabály szerint a terhelt felelősségét az alapján a jogszabály alapján kell elbírálni, amely a cselekmény elkövetésekor hatályban volt (lásd Btk. 2. § (1) bekezdés). Azonban ez alól is van kivétel, hiszen a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (jelen írásban: Btk.) 2. § (2) bekezdése rendezi az időbeli hatály kérdését, minden olyan esetre, ahol a korábbi szabályozás megváltozik és egy olyan szabályozás lép a korábbi helyére, amely a korábban szankcionált tényállást már nem bünteti.

(2) Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új büntető törvényt kell alkalmazni.

A rendelkezést elemezve és összevetve a 220/2021 (V.1.) Kormányrendelet fenti tényállásával kiderül, hogy amennyiben a gyanúsításkor, illetve az elbíráláskor már nem volt hatályban az a jogszabály, amelyre a gyanúsítás/elbírálás vonatkozik, akkor a Btk. általános részi szabálya alapján érvényesül a *nullum crimen sine lege* elv. Vagyis ebből az összefüggésből következik, hogy a Btk. 2. § (2) bekezdése alapján, mivel a terheltre később kedvezőbb szabályok születtek, így a kedvezőbb szabályok alkalmazandók. A kedvezőbb szabályok pedig azt jelentik jelen esetben, hogy a terhelt cselekménye nem minősülhet bűncselekménynek, így a Be. 398. § (1) a) és 492. § (1) a) szerint az eljárást, akár bírósági, akár nyomozati szakban bűncselekmény hiányban szükséges megszüntetni.

²³ Lásd Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdés

III. 2. a. Keretdiszpozíciók a büntetőjogban

A fenti érvelést szükséges kiegészíteni a Kormányrendelet rendelkezéseinek bővebb vizsgálatával. A Kormányrendelet 1. § (1) bekezdésének első fordulata lényegében kibővíti a Btk. bűncselekmény fogalmát. Hiszen a hivatkozás szerint „(a) Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 4. § (1) bekezdésétől eltérően, aki...” A Btk. 4. § (1) bekezdése szabályozza a bűncselekmény fogalmát, a fenti rendelkezés pedig ezt bővíti ki, így egy új, különös, büntetendő cselekménysort határoz meg a bűncselekmények mellett, illetve kibővíti a bűncselekmények fogalmát. Ez alapján az 1. § (1) bekezdése egy keretdiszpozíciós szabálynak fogható fel, azzal, hogy a keretdiszpozíciót már maga a Kormányrendelet tölti ki tartalommal. A keretdiszpozíciós szabályok és az időbeli hatály összefüggése pedig az 1/1999 BJE-ben elvi éllel rögzítésre került:

„Ha a cselekmény már nem bűncselekmény, azt az új törvény visszaható ereje folytán úgy kell tekinteni, mintha az elkövetése idején sem lett volna az. Ebből eljárásjogilag egyértelműen következik, hogy a terheltet (az eljárás tárgyalási szakaszában) fel kell menteni és nem a büntetőeljárást kell vele szemben - a büntethetőséget megszüntető okból - megszüntetni.”

Mindezek alapján, ha keretdiszpozícióként értelmezzük a Kormányrendelet szabályait, akkor is elfogadható, hogy jelenleg már nincs hatályban a keretdiszpozíciót kitöltő rész (ahogyan a teljes jogszabály se), így világos, hogy a jogalkotói akarat a vonatkozó cselekmények dekriminalizálása. Összhangban a *nullum crimen sine lege* elvével világosan belátható, hogy a Btk-ba az alapul fekvő tényállás nem került be, így az BH 1990/4/124.sz. eseti határozattal és a hivatkozott BJE-vel is alátámasztottan egy esetleges eljárás alapjául szolgáló cselekmény nem bűncselekmény, így, ha tárgyalási szakban lenne az ügy, felmentő ítélet születne.

III. 2. b. A magyar büntető joghatóság

A Btk. II. fejezetének címe a magyar büntető joghatóság. Alkotmányjogilag két feltétele van egy jogszabály alkalmazhatóságának:²⁴ ez a jogszabály érvényessége és hatályossága²⁵. A Btk. miniszteri

²⁴ A tágabb értelemben vett megalkotás alkotmányos folyamatán túl, amelyről lásd: KÖBEL SZ., T. KOVÁCS J, (2019) 145.-től

²⁵ Lásd bővebben TÓTH J. Z., SZILVÁSY GY. P., KÖBEL SZ. (2019) 127. oldaltól

indoklásában pedig kifejtésre került, hogy „a joghatóság az államnak a büntető jogszabályok alkotására és alkalmazására vonatkozó jogosultságát jelenti. A joghatóságra vonatkozó rendelkezések azt szabályozzák, hogy valamely bűncselekmény elbírálásakor mikor, hol és kikre kell alkalmazni a törvényt.” Ezen indokolást összevetve a Btk. II. fejezetével megállapítható, hogy a joghatóság, mint az állam büntető jogszabályok alkalmazására való jogosultsága korlátos (személyi, időbeli, területi). A korlátok közül jelen ügyben kiemelten jelentős az időbeli korlát, hiszen egy büntető jogszabály alkalmazhatóságát a jogalkotó és a büntetőjogtudomány keretek közé szorítja összhangban a *nullum crimen sine lege* elvével. Az időbeli hatály főszabálya a fent már kifejtett elbíráláskor hatályos törvény/jogszabály alkalmazása, amelyet azonban ki kell egészíteni azzal, hogy amennyiben a terhelte kedvezőbb szabályt alkotott a jogalkotó, akkor azt kell alkalmazni. Lényegében ez annak megjelenése, hogy a jogalkotó nem kívánja továbbiakban fenntartani a joghatóságot bizonyos cselekmények felett, így azokat kivezeti a jogrendszerből. Így tehát megalapozott a fenti másodlagos kérelem is, miszerint a magyar joghatóság alá nem tartozik jelen ügy, hiszen a jogalkotó kivette a büntetendő cselekmények körben a védettségi igazolvánnyal való visszaélés (vagyis hatályon kívül helyezte a 220/2021 (V.1.) Kormányrendeletet), így tehát joghatóság alól kivette, vagyis a cselekmény többé nem tartozik a magyar joghatóság alá. Ezt alátámasztja még az is, hogy a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról 2021. évi XCIX. törvény eredeti (közlönyállapot) 107. §-át is módosította (nem léptette hatályba - 2021. évi CXV. törvény a veszélyhelyzettel összefüggő átmeneti szabályokról szóló 2021. évi XCIX. törvény hatálybalépéséről 2. § 10. pont) a jogalkotó, ugyanis eredetileg itt az időbeli hatályt eltérően kívánta alkalmazni a főszabálytól a védettségi igazolványokkal kapcsolatos visszaélések körében. Azonban ezt a szabályt kivette a jogalkotó, így jelenleg ez sincs már hatályban, tehát a jogalkotói szándék világos, lényegében utasításként is értelmezhető a jogalkalmazó számára.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a fentiekben bemutatott védettségi igazolványokkal való visszaéléses cselekmények esetében az állam már nem kívánja érvényesíteni a büntető joghatóságát?

III. 3. Kriminalizáció

A veszélyhelyzettel összefüggő egyes szabályozási kérdésekről szóló 2021. évi CXXX. törvény 3. § (2) bekezdésében szabályozásra

került, hogy „A veszélyhelyzet ideje alatt elkövetett, a védeltségi igazolással való visszaélés elleni fellépésről szóló 220/2021. (V. 1.) Korm. rendelet 1. §-a szerinti bűncselekmény büntetendőségét a cselekmény elkövetésekor hatályos jogszabályok alapján kell elbírálni.” Tehát lényegében a törvényhozó hatalom, az Országgyűlés is kinyilvánította, hogy fenn kívánja tartani a 220/2021. (V. 1.) Kormányrendeletben szabályozott cselekmények kriminalizálását (ezt megerősíti a 3325/2022. (VII. 21.) AB végzés is), azonban érdekes módon ezt nem a Btk. módosításával és kiegészítésével tette meg, hanem az átmeneti rendelkezésekről szóló törvényben. Jogalkotásstanilag értelmezhető a megoldás, hiszen így a különleges helyzeti rendelkezések dogmatikailag is elkülönülnek, azonban ahogyan ezt a Btk. 399. § (pénzmosás) módosítása során is láthattuk, lett volna lehetősége a jogalkotónak, hogy a Btk. egységének fenntartásával emeljen be új kerettényállást is akár.

Ugyanakkor ebben a helyzetben lényegében a jogrendszer része maradt egy veszélyhelyzeti jogszabály, törvény szintjére emelve, de nem a Btk.-ban szabályozva. Kérdés, tehát hogy ez összeférhető-e az Alkotmánybíróság két fentebb hivatkozott határozatának elvi tartalmával? Jelenleg még nincs ilyen ügy az AB előtt. Azonban a jogalkotói szándék nem vitathatóan jogos, miszerint elkülöníti a veszélyhelyzeti normákat, kérdés az egységes büntető kódex jogirodalmi igénye ezt miként viseli. Azonban ennek a kérdésnek a megválaszolása is az alkotmányos gyakorlat és az AB feladata.

IV. Összefoglalás

Az Alkotmánybíróság kialakult és a kézirat lezárásakor jól körülhatárolható módon kifejtette a COVID-19 járvány során, hogy a veszélyhelyzeti jogalkotás pontos keretei meddig terjednek. Sőt ezeknek a kereteknek definíciót és környezetet is adott az Alkotmánybíróság, amikor tételesen levezette a veszélyhelyzeti jogalkotás határait, lásd legfőképpen a fentebb bemutatott két 15/2021 és 23/2021 ABH határozatot.

Ezzel együtt Smuk Péter szavait szeretnénk még egyszer az írás végére citálni, miszerint „(A) válság alkotmányjoga – az alkotmányjog válsága?” korszakát éljük, azonban ebben a nehéz és vészterhes környezetben talán még az ókori Horatius gondolattal szükséges kiegészíteni professzor úr gondolatait, miszerint „*Grammatici certant et*

*adhuc sub iudice lis est*²⁶. Tehát a mai alakuló világban a válságos időszakok²⁷ sorozatát megélve, egyre súlyosabb hangsúly helyeződik az Alkotmánybíróságra, hogy a joggyakorlatot a válság ellenére a megfelelő mederben tartva öröködjön az alkotmányos rend felett.

Felhasznált irodalom:

- BODZÁSI Balázs: A válsághelyzetek hatásai a tartós szerződéses jogviszonyokra
In: Bodzási, Balázs (szerk.) Jogászegyleti Értekezések 2023 : Válság és jog Budapest, Magyar Jogász Egylet (2023) 243 p. pp. 13-34, 22 p.
- BÓDI Stefánia: A gyülekezési jog fogalma és hazai szabályozása, különös tekintettel Magyarország alkotmányos változásaira JOGELMÉLETI SZEMLE : 3 pp. 2-19. (2023)
- CSINK Lóránt: Mikor legyen a jogrend különleges? IUSTUM AEQUUM SALUTARE 13 : 4 pp. 7-16. (2017)
- ERDŐS Csaba: Gondolatok a különleges jogrendi alapjogkorlátozás alkotmánybíróági gyakorlatáról (JÁP, 2022., 2. Különszám, 103-120. p.
- CSINK, Lóránt ; T. KOVÁCS, Júlia: Paradigm Shift in the Constitutional Character of Environment? In: Greksza, Veronika; Szabó, Marcel (szerk.) Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary Pécs, University of Pécs (2013) 227 p. pp. 16-33. , 18 p.
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „Az alapjogok korlátozása” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogok-korltozsa> (2020).
- KISS Barnabás: Az alapjogok korlátozhatósága különleges jogrendben, különös tekintettel a (büntető-) igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedésekre In: Homoki-Nagy, Mária; Karsai, Krisztina; Fantoly, Zsanett; Juhász, Zsuzsanna; Szomora, Zsolt; Gál, Andor (szerk.) Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2018) 1,026 p. pp. 555-565.
- KOVÁCS, Júlia: Az élelemhez való jog védelme és érvényesítésének eszközei In: Deák, Beáta - Antalóczy, Péter (szerk.) Class action Németországban és Ausztriában Budapest, Patrocinium Kiadó (2011) pp. 56-70. ,15 p.
- KOVÁCS Júlia Marianna: Megvéd-e a jog az éhenhalástól - avagy megvalósulhat-e az élelemhez való jog a XXI. században? DE IURISPRUDENTIA ET IURE PUBLICO: JOG- ÉSPOLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

²⁶ A tudósok vitatkoznak és még bíró előtt van a per (Horatius, Ars Poetica 1.78)

²⁷ Ebben témakörben lásd akár az egyéb súlyos emberi jogi jogsérelmeket, mint az élelemhez való jog és a válsághelyzetek, KOVÁCS J. M. (2011) 21. oldaltól

5 : 4 p. 381 (2011)

- KÖBEL Szilvia, T. Kovács Júlia: Jogalkotási eljárás: In: Tóth, J. Zoltán (szerk.) Jogalkotástan. Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek Budapest, Dialóg Campus Kiadó (2019) 359 p. pp. 143-170. , 28
- NÉMETH Ágnes: Az Alkotmánybíróság működése és döntései a veszélyhelyzet idején (ABSz, 2021/1.,) p.
- SMUK Péter: A válság alkotmányjoga – az alkotmányjog válsága? In: Bodzási, Balázs (szerk.) Jogászegyleti Értekezések 2023 : Válság és jog Budapest, Magyar Jogász Egylet (2023) 243 p. pp. 135-159.
- TÉGLÁSINÉ, KOVÁCS Júlia: Vélemény- és sajtószabadság In: Csink, Lóránt (szerk.) Alkotmányjog Budapest, Novissima Kiadó (2014) 225 p. pp. 44-55. , 12 p.
- TÓTH J. Zoltán, Szilvássy György Péter, Köbel Szilvia: A jogszabályok érvényessége, hatálya és alkalmazhatósága: In: Tóth, J. Zoltán (szerk.) Jogalkotástan. Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek Budapest, Dialóg Campus Kiadó (2019) 359 p. pp. 127-142., 16 p.
- T. KOVÁCS Júlia: Az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezése – különös tekintettel a tagállami szuverenitásra és a transzatlanti kereskedelmi megállapodásra In: Cservák, Csaba; Horváth, Attila (szerk.) Az adekvátalapjogvédelem Budapest, Porta Historica (2017) 278 p. pp. 147-164., 18 p.
- T. KOVÁCS Júlia: Az élelemhez való jog alapjogi dogmatikája. JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 74 : 1 pp. 31-40., 10 p. (2019)